

Ik heb haar lief, uw Thora / moet altijd aan haar denken. Een lofzang op de Thora. Die vinden we in Psalm 119, de langste in het liedboek van het oude Israël. *Moet altijd aan haar denken.* Dat 'moet' heeft tweevoudige betekenis. Het is een moeten als innerlijke aandrift: 'Ik moet dat doen, denken aan de Thora, altijd weer.' Maar het behelst ook een opdracht. Zoals geschreven staat in het vijfde boek van de Thora, Deuteronomium (6:6-9):

*Zij zullen op je hart zijn,
deze woorden die ik jou opdraag heden.
Jij zult ze inprenten in je kinderen en ze reciteren
thuis en onderweg,
als je slapen gaat en als je opstaat.
Bind ze als een teken aan je hand,
draag ze als een snoer vlak op je ogen,
grif ze in de stijlen van je deur,
in de poorten van je steden.*

Altijd weer en overal, waar je ook bent, thuis en onderweg, die richtinggevende woorden dragen in je hart, dat wil zeggen: in je verstand. Je hart is, bijbels gesproken, de zetel van je verstand. Uit je hoofd leren is in de Engelse taal 'learn by heart'.

Van Joodse leermeesters als Yehuda Aschkenasy en David Flusser heb ik geleerd dat zich in de tweede eeuw voor de huidige jaartelling in Joodse kringen een 'nieuwe humane gevoeligheid' ontwikkelde. De nadruk wordt gelegd niet op de 'vreze Gods', niet op gehoorzaamheid die is ingegeven door angst, maar op liefde voor en solidariteit met naaste mensen - de evennaaste die is zoals jij, even kwetsbaar en fragiel.

Over rabbi Hillel, een bijna tijdgenoot van Jezus, staat opgetekend dat een proseliet bij hem komt, dus iemand die Jood is geworden, en hem de vraag stelt: 'Leer mij de Thora in de tijd dat ik op één been sta.' Hillel antwoordt hem: 'Wat jij niet wilt dat jou wordt aangedaan, doe dat ook niet aan een ander. Dat is de hele Thora. Ga heen en leer.'

Kelal gadol wordt dit genoemd, de 'grote' of 'gulden regel', als samenvatting en toespitsing van de hele Thora, de onderwijzing van Mozes. Maar als je hiervan bent doordrongen, dat je tot deze solidariteit verplicht bent, deze liefde tot de naaste, begint het pas. Wat betekent dat concreet, hier en nu, hoe vul je dat in, solidariteit? Hoeveel respect, tolerantie, empathie is nodig om recht te doen aan mensen in hun materiële en geestelijke nood? Geroepen, aangesproken en gedragen door het visioen van een andere, nieuwe wereld. Daarom zegt Hillel: 'Ga heen en leer.'

Want dat visioen, deze wereld anders, koester je niet vanzelf, dat zit niet in je DNA. Het visioen, gegoten in de taal van de hoop, moet je leren, áánleren; blijvende training, in-oefening is nodig om het niet weer áf te leren. Onderhoud je het niet, je bent het zo weer kwijt. Er is zoveel dat je aandacht opeist en je liefst weg wil houden van het visioen. Oefening dus in volharding. Goed leren kijken naar wat er gebeurt, ten kwade én ten goede. Dat analyseren. Het goede in kaart brengen, benoemen en beamen.

Volgens het evangelie van Matteüs is de Thora het hart van Jezus' onderricht. In de geest van die 'nieuwe humane gevoeligheid' zoals die door rabbi Hillel en andere leraren onder woorden is gebracht.

'Denk niet dat ik gekomen ben om de Thora van Mozes en de woorden van de profeten te ontbinden. Ik ben niet gekomen om te ontbinden, maar om te vervullen.' Dat wil zeggen: om ze op te tillen, die woorden, en te tonen in hun volle kracht.

De Thora van Mozes en de woorden van de profeten: in het onderricht van Jezus volgens Matteüs blijven ze recht overeind, ze worden niet overbodig verklaard, niet als voorbij en achterhaald terzijde geschoven. Dat is een oud, grotesk, hardnekkig misverstand van eeuwen christendom dat nog altijd hier en daar wordt gekoesterd. In veel christelijke exegese is onderbelicht geraakt en zelfs buiten beschouwing gelaten dat hier, in de zogeheten Bergrede, een Joodse leraar aan het woord is, geworteld in de Thora en vertrouwd met uitlegtradities van de Thora.

Een Joodse leraar verklaart de Thora aan zijn Joodse leerlingen. Hij begint met de opdracht, ontleend aan de Tien Woorden: 'Jij zult niet moorden' (Exodus 20:13). Dat betekent positief geformuleerd: 'Jij zult doen leven.' Je voorkomt dat je de ander kapot maakt, kleineert, vernedert, anders gezegd: 'niet toornen tegen je zuster en broeder'.

Hoe bouwt Jezus zijn les op? Hij haalt de Thora aan: *Jij zult niet moorden*. Dan komt hij met een eerste verklaring die hij ontleent aan de traditie, de leraren vóór hem: *Wie moordt, zal worden uitgeleverd aan de rechter*. En ten slotte geeft hij zijn eigen uitleg: *Maar ik zeg u: al wie toornt tegen zijn broeder zal worden uitgeleverd aan de rechter*. Dat 'Maar ik zeg jullie' zou je als volgt kunnen parafraseren: 'Welnu, mijn commentaar luidt' of 'verdere studie leert, wat mij betreft'. Zo gaat een Joodse leraar in zijn onderricht van Thora te werk. En de opbouw van Jezus' uitleg is erop gericht in het gedrag van mensen een kettingreactie van kwaad tot erger te voorkomen. Wie ook maar enigszins bekend is met rabbijnse commentaren, herkent ten volle wat Jezus hier doet.

'Oog om oog, tand om tand.' Deze regel heeft geen andere bedoeling dan wraak een halt toe te roepen en onbeteugelde drift tegen te gaan. Hoe gaat het al te dikwijls? Iemand neemt jou te grazen, jij pakt hem dubbel zo hard terug. Slaat iemand jou, je geeft hem een rotschop zodat hij nooit meer kan lopen. En zo gaat het maar door, van kwaad tot erger.

Joodse uitleggers, en in die traditie staat Jezus, hebben 'oog om oog' verstaan als 'de waarde van een oog voor een oog. De geleden schade wordt gecompenseerd door een boete te betalen.

We zien de wereld om ons heen, alles wat gebeurt. Wraak op wraak. Maar ook de dood door geweld van zovele onschuldige mensen. En we voelen ons machteloos en niet in staat om zelf ook maar iets ten goede te veranderen. Zo vergaat het ons dikwijls.

Elke minuut worden wereldwijd kinderen geboren onder een ongunstig gesternte. En groeien op tot kind-slaven en kindsoldaten. In kampen in Syrië leven Nederlandse zogeheten IS-kinderen die niet door eigen schuld zijn geboren en opgroeien in omstandigheden die ze niet kunnen bevatten, omdat ze daar te jong voor zijn. Volgens het Internationaal Verdrag inzake de rechten van het Kind komen de belangen van het kind altijd op de eerste plaats, ieder kind heeft het inherente recht op leven, de mogelijkheden tot overleven en ontwikkeling moeten in de ruimst mogelijke mate zijn gewaarborgd. Maar in zake IS-kinderen gaat de Nederlandse regering daar volstrekt aan voorbij. Deze kinderen zijn slachtoffers, geen daders.

In het profetische boek Ezechiël (18:20) wordt het standpunt gehuldigd dat het kind niet mede de ongerechtigheid en schuld draagt van de ouder.

Het is een groot en kostbaar erfgoed dat wij hebben ontvangen uit het oude Israël en Juda. Het 'grote verhaal' van bevrijding, de Thora van Mozes, de woorden van de profeten en het onderricht van Jezus: het heeft ons langs een weg van eeuwen bereikt en gevoed, tot op vandaag - als bron van leven. *Van mijn leermeesters heb ik geleerd, / maar meer van uw geschriften, / die leerden mij denken.*

Onlangs stierf George Steiner, Joods cultuurfilosoof, negentig jaar oud. Van het vele dat hij schreef is het volgende mij het meest bijgebleven: 'De ethische dictaten die voortvloeien uit het Sinaïtische, profetische monotheïsme zijn streng. (...) Wij dienen onze schaduw te ontgroeien. Een fundamentele eis van ethische zelfovertreffing ligt ten grondslag aan de decaloog en aan de stortvloed van ritueel-pragmatische voorschriften die erop volgt. (...) "Houd op te zijn wie je bent, wat je door biologie en omstandigheden geworden bent. Word, ten koste van een schrikbarende tol aan zelfverloochening, wat je zou kunnen zijn." Zo beveelt de God van Mozes, van Amos, van Jeremia.

Dit is het eerste van de drie momenten waarop vanuit het Jodendom een transcendent decreet over de mensheid wordt uitgevaardigd. Het tweede is de Bergrede. (...) Haast ondenkbaar strijdig met de menselijke natuur is Jezus' gebod de andere wang toe te keren: dat wij onze vijand en vervolger vergeven - nee, dat we hen leren *liefhebben*.

De derde klop op de deur is die van het utopisch socialisme. (...) De messiaanse logica van de sociale rechtvaardigheid, van de paradijselijke overvloed voor iedereen, van vrede op een onverdeelde aarde, wordt door het marxisme gesecculariseerd, "van deze wereld" gemaakt.

Drie keer heeft het Jodendom de westerse beschaving geconfronteerd met de chantage van het ideaal. (...) Drie keer heeft het de mensheid toegeroepen zich tot volle menselijkheid te ontplooien, haar ego af te zweren (...) ter wille van sociale rechtvaardigheid en economische gelijkheid.'

De kern van die drie kloppen op de deur is misschien wel voor het eerst te vinden in oud-Hebreeuws geschreven op een *ostrakon*, een potscherf, geschat op een ouderdom van meer dan drieduizend jaar. Daar staat: 'Spreek recht over slaaf en weduwe. Spreek recht over wees en vreemdeling. Verdedig de misdadiger, verdedig de arme en de weduwe. Wreek met 's konings hand de bedelaar en bied onderdak aan de slaaf. Ondersteun de vreemdeling.' Drie dikke strepen onder deze woorden, dit *magna carta* van humane beginselen.

De grote Israëlische schrijver Amos Oz, ruim een jaar geleden gestorven, tekende hierbij aan: 'Het is in feite een lijst met een nette inventarisatie van bijna alle behoeftigen die de antieke maatschappij kende. (...) De oudste Hebreeuwse wet eist geen onderwerping aan goden of gehoorzaamheid aan een koning. In de kern is hij bedoeld om voor de armen, de vreemdeling en de onbeschermden te zorgen.'

Wat zou een nette lijst zijn voor vandaag? Goede zorg voor oude mensen; en voor mensen met dikwijls ernstige beperkingen. Mantelzorg, met liefde gedaan, maar soms o zo zwaar. En hoe er wordt omgegaan met vluchtelingen, vreemden en asielzoekers.

We doen wat we kunnen. We zijn er nog. Het Grote Verhaal van bevrijding is er nog, hier in ons midden. Niet als een kwijnend vlammetje, maar als een hoog oplaaierend vuur dat ons aansteekt en toeroept: ga nu. Begeleid door dit woord uit de Talmoed: 'Wie één mens redt, redt de hele wereld.'

Dit is ons als erfgoed meegegeven, overgewaaid uit het oosten naar dit deel van de wereld waarin wij leven, dit oude Europa vol krassen en deuken, met een accu die toe is aan vernieuwing.

Bekleed je met zachtmoedigheid en toekomst zul je vinden. / Toekomst is ons aangezegd, / licht en leven een belofte, / land van vrucht en overvloed.